

VÁCLAV KRÁLÍČEK

Tři roky krve

DRUHÁ
ANGLO-HOLANDSKÁ VÁLKA
1665–1667

EPOCHA

POLOZAPOMENUTÉ
EDICE
Polozapomenuté
války
VÁLKY

Ediční rada edice Polozapomenuté války

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin UK a archiv UK)

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D. (FF UJEP Ústí nad Labem)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií
a žurnalistiky)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita v Liberci)

PhDr. Karel Richter, CSc. (Klub autorů literatury faktu)

prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF UK, Ústav světových dějin)

doc. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D. (FF ZČU, Katedra historických věd)

POLOZAPOMENUTĚ
VÁLKY

EDICE

VÁCLAV KRÁLÍČEK

Tři roky krve

DRUHÁ ANGLO-HOLANDSKÁ
VÁLKA 1665–1667

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Václav Králíček, 2020

Cover © Karel Kárász, 2020

Cover Illustration © Vaclav V. Killer, 2020

Photos © archiv autora, National Maritime Museum, Rijksmuseum,
Wikimedia Commons, 2020

Drawings © Martin Ďásek, Václav Králíček, 2020

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2020

ISBN 978-80-7557-249-3 (print)

ISBN 978-80-7557-858-7 (ePub)

ISBN 978-80-7557-859-4 (mobi)

ISBN 978-80-7557-860-0 (pdf)

OBSAH

Místo předmluvy	13
Nutné přede hry	15
Snad konečně mír	15
Pracovití obchodníci	17
První válka	22
Zdálo by se... preludium	31
První preludium	35
Svoboda a volný obchod	40
Merkantilismus v praxi	43
Druhé, mnohem důležitější preludium	44
Diplomaté	52
Dřevo, dělové koule, železo i lůj	60
Vítr, mlhy, písek, příliv... ..	68
Francouzská politika, vody a obchod	70
Poslední záchvěvy míru	72
První záchvěvy budoucí války včetně rekapitulace	75
... v srpnu	75
... v říjnu	76
... v listopadu a prosinci	76
Velitelé	81
Princ Jakub vévoda z Yorku (1633–1701)	81
Ruprecht Falcký (1619–1682)	83
George Monck, vévoda z Albemarle (1608–1670)	86
Michiel Adriaenszoon de Ruyter (1607–1676)	89
Cornelis Tromp (1629–1691)	91
Jacob Banner lord Wassenaer, lord Obdam (1610–1665)	93
1665	95
První měsíce prvního roku války	96
„A prosazujte naše právo...“	99
Lowestoft	102
Bergen nebo také bitva u Vågen	122
Ošklivý podzim anglické flotily	134

Politický podzim na souši	137
Veselejší podzim u holandské flotily.	138
Münsterské intermezzo	143
Středomoří a Asie	146
Trpké plody vítězství u Lowestoftu.	149
1666	154
Nový rok.	154
Jaro v Anglii	157
Zmatky a zase zmatky.	161
Čtyřdenní bitva	170
Nenápadné počátky	170
Ráno 11. června – když se dva hledají.	173
Po poledni 11. června.	176
Den druhý – sobota	186
Den třetí – neděle.	194
Den čtvrtý – pondělí	201
Když utichla děla	211
Den svatého Jakuba.	213
Velké požáry.	222
Holmes's Bonfire	223
Velký požár Londýna	226
1667	233
Smutné vánoční svátky, a ještě smutnější Nový rok.	233
Mírová jednání	234
Výlet na Medway a do Chathamu.	236
Anglické pobřeží naposledy.	259
Konečně mír.	262
Místo epilogu dvě anglické karibské tečky.	267
Třetí a definitivní válka.	273
Chronologie	274
Vybraná literatura	276

Každý, kdo se alespoň trochu zabývá historií, velmi brzy zjistí, že ačkoliv se většina válek obhazuje vzosnými proslovy a patetickými prohlášeními, ve skutečnosti se tím zakrývá jen hloupá hamižnost a sebeuspokojení několika jedinců či skupin. Pro jejich uspokojení následně umírají tisíce a tisíce lidí, kterých se to ve skutečnosti vůbec netýká. Není to bohužel jen minulost, jak sami můžeme vidět, děje se to i v dnešní době.

IRSKO

ANGLIE

Stratford

Cambridge

Oxford

Harwich

Temže

LONDÝN

Chatham

Portsmouth

Dover

Plymouth

Calais

kanál La Manche

Cherbourg

Brest

Rouen

Seina

FRANCIE

Lorient

0 50 100 200 km

Severní moře

DÁNSKO

SPOJENÉ NIZOZEMSKÉ PROVINCE

Lowestoft
13. června 1665

Den sv. Jakuba
25. července 1666

Čtyřdenní bitva
1.–4. června 1666

ZEELAND

SEVERNÍ BRABANTSKO

SVATÁ ŘÍŠE

ŘÍMSKÁ

ŠPANĚLSKÉ NIZOZEMÍ

DRUHÁ ANGLO-HOLANDSKÁ VÁLKA
1665–1667

bitva

ZEELAND

součást Spojených nizozemských provincií

PAŘÍŽ

Remeš

Dunkerque

Bruggy

Antverpy

Brusel

Lille

Šelda

Máza

Rýn

Labe

MÍSTO PŘEDMLUVY

Zvykli jsme si pojmenovávat určitá období v historii Evropy. Proto charakterizujeme celé šestnácté století jako století objevů, ale také bychom mohli napsat – a nezmýlili bychom se –, že to bylo století španělské a portugalské. Jejich mořeplavci postupně objevovali nové kontinenty, na nich nacházeli nové obchodní příležitosti a zabírali celá území ve prospěch svých panovníků.

O sedmnáctém století zase můžeme s klidem hovořit jako o století holandském, ale také jako o století, kdy obchodníky postupně ovládl duch merkantilismu. A zatímco zbytek Evropy se od prvních desetiletí zmítal v náboženských bojích a až do poloviny století se bojovalo téměř všude, holandští obchodníci téměř nikým nerušení postupně vytlačovali Portugalce a Španěly z obchodně zajímavých destinací. Někdy mírněji, jindy s použitím toho nejhrubšího násilí ovládli mezinárodní obchod na takové úrovni a organizaci, že by jim moderní společnosti mnohdy mohly jen tiše závidět. I když si nedělejme iluze, v rukavičkách se to neděje často ani dnes.

Že se jejich úspěchy a vzrůstající bohatství postupně stalo trnem v oku obchodníkům anglickým, je nábledni. A protože když se mluví o obchodu a penězích, mnohdy nejde o přátelskou konverzaci, výsledek byl téměř předem daný. Angličtí obchodníci, plně podporováni králem, se rozhodli zlomit holandskou hegemonii, což se jim nakonec po třech krvavých válkách podařilo.

Následující text hovoří jen o válce druhé, probíhající mezi lety 1665–1667, kdy kýžené vítězství neměli jisté, a ani se k němu nepřiblížili. Bylo to období toho nejhoršího ponížení anglického krále a jeho milovaného Královského námořnictva. Ponížení, na které dodnes nedokázalo zapomenout.

V pramenech se objevují datace jak v gregoriánském, tak juliánském kalendáři, a zatímco na ten první postupně přecházely evropské země

už od konce 16. století – byl vyhlášen 24. února 1582 –, Angličané původní juliánský opustili až 2. září 1752. Autor se snažil sjednotit text ke gregoriánskému kalendáři, proto může čtenář jinde narazit na rozdílnou dataci. Co se týče měř a vah, pochopitelně i zde existovaly velké rozdíly, ale ty pro vylíčený děj až takový význam nemají.

NUTNÉ PŘEDEHRY

Jestliže pro Anglii byl nepřítelem čas, pro Holanďany to byla geografická poloha. Anglické ostrovy blokovaly jejich cestu na oceány...

Frank L. Fox

Snad konečně mír

Když byl onoho podzimního sobotního dne 24. října léta páně 1648 v Münsteru konečně po dlouhých a vyčerpávajících jednáních uzavřen mír, většina obyvatel Evropy si s ulehčením vydechla. Vestfálským mírem skončilo třicetileté martyrium válek, bojů, přesunů armád, násilných rekvizic, pogromů místního obyvatelstva a snad i období neustále se šířících různých epidemií. Sedlák se už konečně mohl přestat bát o svou úrodu, zvířata ve chlévech, měšťané se opět mohli v poklidu věnovat výrobě a obchodu. Cesty spojující města a země postupně, i když velmi pomalu, oživaly obvyklým ruchem, a ne jen přesuny armád.

Kromě neuvěřitelných ztrát na životech, doslova vyhlazení celých oblastí Svaté říše římské, vyvraždění obyvatel měst, městeček a vesnic, se pro přeživší ve skutečnosti nic nezměnilo, protože navzdory bojům o to jediné a správné náboženství se opětovně jen potvrdila stará známá pravda, že „cuis regio, eius religio“. Nejvíce na válce vydělalo francouzské a švédské království, jelikož se jim poměrně významně podařilo rozšířit své území, a také země Svaté říše římské získaly své mezinárodní uznání.

Mírová jednání mimo jiné definitivně potvrdila nezávislost Republiky sedmi spojených provincií (Friesland, Gelre, Holland, Overijssel, Groningen včetně Ommelanden, Utrecht, Zeeland). Ve skutečnosti mezi provincie patřilo i osmé Drenthe, ale to ve federální vládě, přesněji jejím vrcholovém orgánu – generálních stavech – zastoupeno nebylo. Generální stavy sídlily v Haagu a skládaly se ze zástupců všech provincií. Aby to nebylo až tak jednoduché, síla jednotlivých hlasů se odvíjela od ekonomické síly té které provincie. Proto také měla nejsilnější hlas provincie Holland.

Mír jen stvrdil stávající stav, a to i přesto, že zástupci Spojených provincií v Münsteru mezi signatáři chyběli. Svá mírová jednání totiž vedli se Španělskem již od roku 1646. Zárodkem vzniku tohoto státního útvaru se stala už v roce 1579 Utrechtská unie a o dva roky později, po sesazení Filipa II. z vlády v severonizozemských provinciích patřících španělské koruně, došlo k vyhlášení samostatnosti Spojených provincií. Téměř sedmdesát let trvající válka mezi španělským králem a Nizozemci se definitivně chýlila ke konci. Pikantní zajímavostí mírových jednání byla přítomnost všech zástupců sedmi provincií – stále si totiž vzájemně příliš nedůvěřovali. Španělského krále na jednání zastupoval zkušený diplomat Gaspar de Bracamonte y Guzmán, hrabě Peñaranda (1595–1676) a konečné znění vycházelo z podmínek, podle kterých byl uzavřen již Dvanáctiletý mír v roce 1609. Text smlouvy o 79 článcích se podařilo dojednat až 30. ledna 1648 a ihned poté ji zaslali Filipovi IV. a generálním stavům k ratifikaci. S textem souhlasilo pět provincií, ale Zeeland a Utrecht ne. K podpisu smlouvy došlo 15. května 1648, zástupce Zeelandu se skutečně nedostavil a zástupce Utrechtu pravděpodobně postihla „diplomatská“ nemoc.

Federální vládu Spojených provincií (pro zjednodušení budeme obvykle používat termín Holandsko a pro obyvatele termín Holanďané) tvořily generální stavy sídlící v Haagu a skládaly se – jak již bylo řečeno –, z volených zástupců všech provincií. Jejich jednání na půdě generálních stavů byla vždy složitá a často velmi zdlouhavá i z toho důvodu, že každá provincie měla svou vlastní vládu a byla víceméně nezávislá. A ačkoliv byly Spojené provincie konfederací a konstituovaly se jako republika, ve skutečnosti se jednalo spíše o takovou zvláštní monarchii, protože v jejich čele formálně stál místodržící patřící k potomkům Viléma I. Oranžského. Toho doplňoval generálními stavy volený tzv. velký penzionář (Raadpensionaris), čili zemský advokát vybavený širokými pravomocemi. Jeho funkce by se dala v dnešní době velmi nahrubo přirovnat k funkci ministerského předsedy.

Pracovití obchodníci

Díky neuvěřitelně pracovitému a houževnatému obyvatelstvu Spojené provincie po celé sedmnácté století prožívaly nejen ekonomický, ale s ním úzce související kulturní a společenský boom, ve kterém rozkvět mezinárodního obchodu podmíněný rozvojem mořeplavectví, rybolov, ale také počátky merkantilismu hrály neopominutelnou a v podstatě velmi významnou úlohu. Republika byla v té době v mnohém evropským unikátem. Její obchodní, finanční a technické úspěchy z ní během necelých padesáti let udělaly lídra evropské ekonomiky.

Počtem obyvatel patřily provincie spíše ke středním státům, odhaduje se, že v průběhu sedmnáctého století žilo na jejich území asi jeden a půl milionu obyvatel. Pro porovnání – v celém anglickém království bychom tehdy napočítali mezi šesti až sedmi miliony duší. Mnohem více obyvatel mělo Španělsko, včetně všech teritorií v Evropě asi patnáct milionů. Ve Francii se počty pohybovaly do dvaceti milionů a v habsburské monarchii uprostřed Evropy se odhadovalo množství obyvatel na sedm až deset milionů.

Přesto mělo Holandsko z těchto zemí největší válečné námořnictvo, které běžně operovalo v Severním moři, v Kanále (Lamanšský průliv), Baltském moři a ve Středomoří. Holandská obchodní plavidla se pravidelně vydávala i do vzdálených oblastí obou Indií. Válka se Španělskem skončila nejen samostatností, ale i ziskem obchodní hegemonie téměř v celé Asii. V polovině století síla holandského námořnictva zachránila Dánsko před anexí ze strany Švédska a ještě v letech 1688–1689 pomohlo nassavské dynastii na anglický trůn.

Holandané ve své republice dokázali vytvořit velmi funkční a výrazně lepší politický, fiskální, finanční a administrativní systém než okolní monarchie, a díky němu byli schopni téměř bez problémů udržovat stále námořnictvo a ozbrojené síly. Na rozdíl od ostatních zemí v tomto systému hráli samostatní podnikatelé či najatí vojáci jen marginální roli.

Jedním z mezníků prudké koloniální expanze se stal rok 1602. Tehdy došlo k založení *Vereenigte Oost-Indische Compagnie*, zkráceně VOC.

Východoindické společnosti vláda zaručila obchodní monopol v oblastech od mysu Dobré naděje až k Magalhãesovu průlivu, čili ve skutečnosti pro celou Asii. Společnost se v těchto oblastech velmi rychle etablovala. Už v roce 1605 Portugalcům bez jediného výstřelu zabrala ostrov Ambon, součást Moluckého souostroví a zároveň odrazový můstek do celé Indonésie.

Ambon se tak na léta, až do založení Batávie v roce 1610 (dnešní Jakarta), stal ústředím VOC. Ale ani s Batávií to neměla VOC jednoduché. Kromě Portugalců narážela na Angličany a jejich Východoindickou společnost neboli *East India Company* (EIC). Tehdejší generální guvernér Holandské východní Indie Jan Pieterszoon Coen (1578–1629) musel dokonce Batávii v roce 1619 na Angličanech dobývat zpět. Téměř celé město tehdy nechal spálit a na troskách vybudoval pevnost, kterouž doplnil zcela novou zástavbou, z níž udělal administrativní centrum celé Holandské východní Indie. A protože mezi společnostmi zuřila nejen obchodní válka, ale umírali i lidé, došlo to tak daleko, že v roce 1619 král Jakub I. a holandské generální stavy uzavřely smlouvu, která měla definovat rámcové uspořádání v zemích Východní Indie. Velice lukrativní trh s kořením se dle této smlouvy dělil v poměru dva ku jedné ve prospěch Holanďanů a v Batávii byla ustanovena Rada obrany, která na něj měla dohlížet.

Jednalo se vysloveně o smlouvu obchodní, proto si každá společnost její obsah vykládala tak, jak jí to vyhovovalo. Obchodníci z VOC například jedno z ustanovení chápali tak, že na svém území měli pod správou i obchodníky z EIC. Napětí neustále eskalovalo, až vše vyvrcholilo v roce 1622. Místní guvernér VOC Herman van Speult (?–1626) se dostal do konfliktu se sultánem z nepříliš vzdálené Ternaty. Ze vzniklých problémů – a asi neprávem – obviňoval anglické obchodníky. Krátce nato bdělá stráž zachytila jednoho z japonských žoldnéřů, jak se snaží špehovat situaci v holandské pevnosti Victoria. Ten se při mučení přiznal ke spiknutí, které prý mělo vyvrcholit vyvražděním všech faktorů VOC, a zároveň jmenoval mezi spiklenci i hlavu anglické faktorie kapitána Gabriela Tower-sona (1576–1623). Došlo k zatčení všech Angličanů a jejich pomocníků.

Někteří byli surově mučeni, ale většina se i tak přiznala, že ke spiknutí mělo opravdu dojít. Po soudu následovaly v březnu 1623 popravy deseti Angličanů, devíti Japonců a jednoho portugalského zaměstnance VOC. Hlava kapitána Towersona byla pro výstrahu nabodnuta na kůl. Až v roce 1654 Oliver Cromwell po vítězné první anglicko-holandské válce donutil Holanďany k finanční náhradě za utrpená příkoří během Amboynského masakru, jak jej v Anglii pojmenovali.

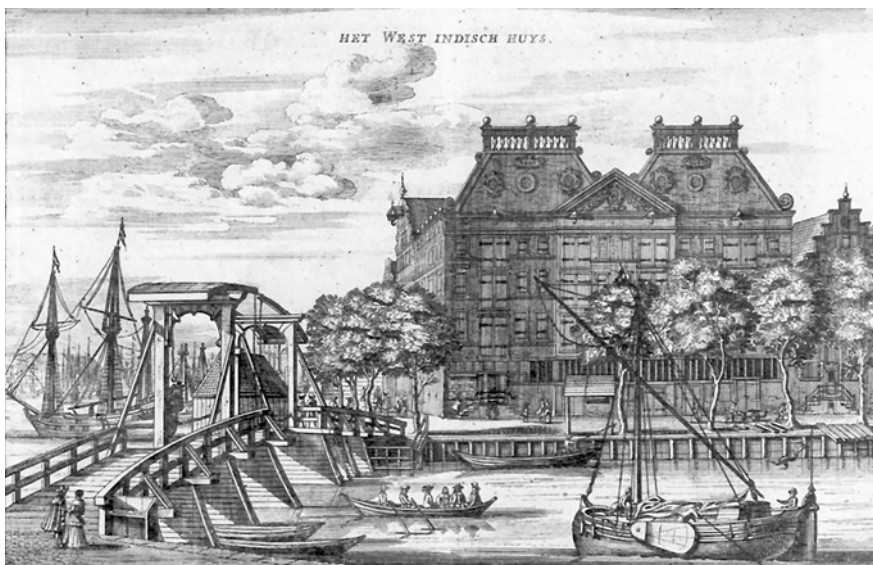

Typická faktorie VOC sedmdesátých let 17. století, tuto bychom našli v Hoogly v Západním Bengálsku

Během několika desetiletí se z VOC stala největší obchodní společnost světa, jež v mnohém předčila i dnešní mamutí koncerny. Ovládala neuvěřitelná území a jejich sto padesát obchodních lodí, čtyřicet válečných plavidel, padesát tisíc zaměstnanců a vlastní soukromá armáda deseti tisíc vojáků zajišťovaly majitelům a akcionářům každoroční výplatu dividend až ve výši 40 % původní investice.

O devatenáct let později, v roce 1621, vznikla *Geoctroyeerde Westindische Compagnie* (Nizozemská západoindická společnost), známá

pod zkratkou WIC. Ta pro změnu získala monopol pro Západní Indie, jenž se týkal především obchodu s otroky po celém západním pobřeží Afriky, ale také obchodních aktivit v oblastech Brazílie a Karibiku, odkud společnost doufala vytlačit zde usazené Portugalce a Španěly. Monopol zahrnoval i území obou Amerik. Díky kolonizačnímu úsilí této společnosti vznikla na západním pobřeží severní Ameriky enkláva nazvaná Neuwe Netherland a na ní malá osada Neuwe Amsterdam. Během války s Portugalskem se WIC pokusila vytlačit Portugalce ze severovýchodní Brazílie, ale narazila na prudký odpor. Ve skutečnosti šlo o obchodní válku, která započala roku 1601 a trvala přes šedesát let. Byla označována také jako *Spice War* (válka o koření), a sice dle toho, jaká komodita představovala *casus belli*, a skončila teprve v roce 1663.

Sklady Západoindické společnosti postavené v roce 1655 v Amsterdamu

Základní kapitál přislíbily složit generální stavy a VOC, a sice ve výši jednoho milionu guldenů, ovšem s financováním společnosti byly zpočátku potíže, málokdo tomuto špatně průhlednému podniku důvěřoval. Nakonec se sešlo 2,8 milionu od zahraničních investorů a také

od imigrantů ze Španělského Nizozemí, a WIC tak brzy disponovala patnácti indiameny (všeobecné označení pro obvykle větší obchodní loď patřící společností obchodujícím s Východní nebo Západní Indií). Lodě mohly krom nákladu převážet i pasažéry, bývaly dobře vyzbrojené kvůli pirátům a pendlovaly mezi západní Afrikou a Brazílií. WIC na rozdíl od VOC neměla právo budovat si vlastní armádu. Vyřešila to po svém – během krátké doby se částečně přeorientovala na narušování španělské a portugalské námořní přepravy. Kapitánům se dařilo zajímat plavidla španělské zlaté flotily, zisk plynul i z lodí převážejících cukr, kakao, indigo a další komodity. Pro tyto muže se vžil název privateer, což byl ve skutečnosti pirát, legalizovaný dekretem „*Letters of Marque*“, vystaveným obvykle panovníkem. Dekret přesně určoval protivníka a chránil nositele v případě zajetí. Nebyl obvykle ihned oběšen, ale stával se zajatcem. Zajímání lodí obecně bylo velmi výnosným oborem podnikání, vedení společnosti si však brzy uvědomilo, že musí orientovat svůj zájem spíše na dlouhodobý zisk, nikoliv na náhodné události, a obchody tak nasměrovalo na oblast Brazílie a také Severní Ameriky. V roce 1662 se WIC podařilo uzavřít smlouvu s majiteli Asienta, což byl monopol na obchod se španělským Karibikem na dovoz dvaceti čtyř tisíc otroků z Afriky. Před vypuknutím druhé holandsko-anglické války tak společnost prodávala více otroků než Portugalci a Angličané dohromady.

Angličané však nezůstali pozadu. Jejich obchodní společnost sice vznikla o dva roky dříve než VOC, už v roce 1600, ale ve skutečnosti to byla jen reakce na již fungující holandské obchodní společnosti, které se do VOC následně sdružily. Původní název byl příliš popisným, *Governor and Company of Merchant of London trading into the East Indies*, proto jej velmi záhy upravili na Východoindickou společnost – East India Company (EIC). Dekret o jejím založení podepsala královna Alžběta 31. prosince 1600 a zaručoval společnosti obchod v celém Indickém oceánu, s Mughalskou říší, Východní Indií a říší Čching. Pokud někdo porušil její monopol, měla společnost právo zabavit mu loď včetně nákladu

s tím, že polovinu zisku z prodeje obdržela koruna a druhou polovinu společnost. Takovému obchodníkovi hrozilo i vězení. Společnost mohla v Asii uzavírat mírové smlouvy i vyhlašovat válku místním vládcům, spravovat území okolo svých pevností a faktorii a také trestat místní obyvatelstvo. Na rozdíl od VOC, jejíž akcie se obchodovaly na burze, akcie EIC až do roku 1657 vlastnili jen bohatí obchodníci a aristokraté.

Společnost se zdárně rozvíjela, ale za občanské války došlo k jejímu rozvratu a málem úpadku. Akcionáři se rozdělili na republikány a royalisty, a dokonce lodě společnosti použili v bojích proti sobě. Úpadek došel až tak daleko, že v roce 1653 Cromwell pozastavil její činnost. Chod společnosti se opětovně obnovil až po roce 1657, a hlavně po restauraci Stuartovců. Něco obstaraly „půjčky“ panovníkovi a jeho bratrovi, ale hlavním činitelem rozvoje se staly Zákony o plavbě (Navigation Acts), která měla zcela odstranit holandskou konkurenci.

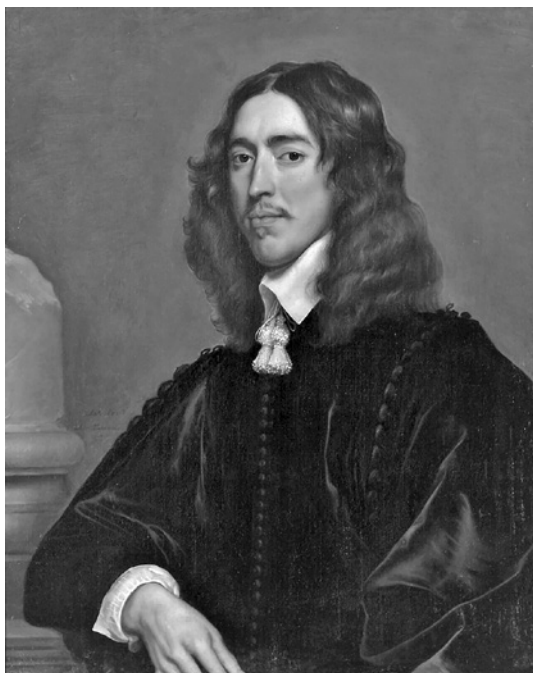
První válka

Počátkem čtyřicátých let 17. století se válka v Evropě blížila do unaveného finále a většina bojujících už pomalu přemýšlela, jak vyklouznout z tohoto konfliktu, který byl především ekonomicky vyčerpávající, když tu se v Anglii v roce 1642 rozhořela občanská válka. Jedním z logických důsledků, kromě popravy panovníka Karla I. 30. ledna 1649 a následného útěku jeho syna Karla II. do exilu, byl i rozvrat anglického námořního obchodu. Po celé 16. století přitom mezi Anglií a Holandskem panovaly přátelské, ba spojenecké vztahy a v okamžiku vypuknutí občanské války místodržitel Frederik Henrik kníže Oranžský aktivně podporoval Karla I. v jeho boji proti parlamentu. Zemřel sice dva roky před jeho popravou, ale tato aktivita představitele Holandska způsobila, že pro Olivera Cromwella Spojené provincie představovaly téměř nepřítel číslo jedna.

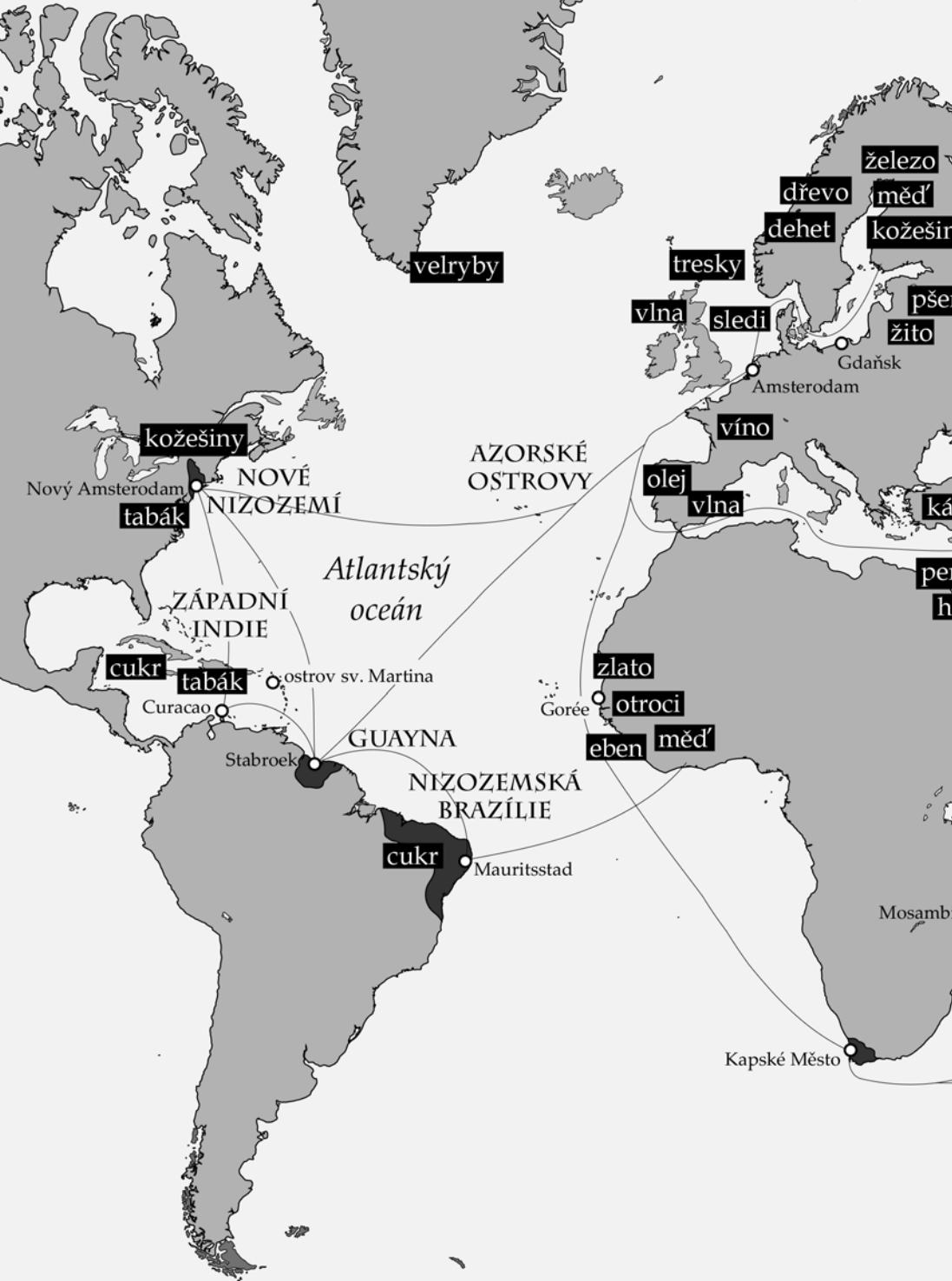
Paradoxem vzniklé situace se tak staly ambice Frederikova nástupce. Syn Vilém II. Oranžský (1626–1650) a manžel Marie Henrietty Stuartovny, nejstarší dcery krále Karla I., pokračoval v otcových snahách o vybudování klasické monarchie místo současné republiky, a dokonce

začal vyjednávat s Francií o dosazení švagra Karla II. zpět na anglický trůn. V té době se objevily i vážně míněné myšlenky na vzájemné personální propojení obou zemí jedním panovníkem. Bohužel Vilém II. Oranžský 6. listopadu 1650 ve věku 24 let nečekaně zemřel na neštovice. Až osm dní po jeho smrti se narodil jeho jediný potomek, syn Vilém III. Oranžský.

Země se tak ocitla v rukou mladého, univerzitně vzdělaného právníka a politika, který se stal hlavním politickým představitelem země. Roku 1653 byl generálními stavy do funkce tzv. velkého penzionáře (Raadpensionaris) neboli také zemského advokáta zvolen Johan de Witt (1625–1672). Shodou okolností den před bitvou u Scheveningenu, kde si vítězství (ve skutečnosti spíše Pyrrhovo) připsala anglická strana. I když byl de Witt oficiálně až druhým nejvýše postaveným politikem Spojených provincií – první byl vždy místodržící, ale ten byl

Velký penzionář Johan de Witt (Adriaen Hanneman, 1603–1671)

HOLANDESKÝ NÁMOŘNÍ OBCHOD v 17. století

- trasy holandských obchodních lodí
- zámorské oblasti kontrolované Holanďany
- skořice** zboží dovážené do Spojených provincií

nyní mrtev –, stal se ve své podstatě nejmocnějším mužem země. Jeho úřad totiž dle dnešní terminologie spojoval funkci premiéra, ministra zahraničí a také financí.

Johan de Witt se narodil do dobře situované staré patricijské rodiny v Dordrechtu, jednom z nejvýznamnějších měst provincie Holland. Otec – regent a měšťan – velmi dbal na kvalitní vzdělání jak Johana, tak i jeho o dva roky staršího bratra Cornelise. Po absolvování latinské školy Johan navštěvoval leydenskou universitu, kde vynikal především v matematice a právu. Studia následně ukončil ve Francii doktorátem na univerzitě v Angers.

Po celou svou politickou kariéru se vždy mohl opřít o bratra Cornelise. Ten se v roce 1650 stal starostou Dordrechtu a kromě jiných funkcí zasedal v provinční radě Hollandu a Západního Frieslandu. Byl i smírčím soudcem a velitelem policie v Puttenu, což je město a oblast v Gelderlandu.

Cornelis de Witt, bratr velkého penzionáře, jako admirál (Jan de Baen, 1633–1702)

Johan de Witt byl celým svým životním přesvědčením federalista a republikán. Věřil, že jen republika je schopná sloužit lidem v jejich potřebách, protože monarchové se už ze své podstaty starají jen o vlastní zájmy. Po celou dobu, kdy vykonával funkci velkého penzionáře, až do svého zavraždění, se neustále střetával s intrikami i otevřenou záští monarchistů z okolí dvora Viléma III. prince Oranžského. Nakonec po atentátu v roce 1672 odstoupil z funkce, ale to nepřátelům nestačilo. Jeho bratr Cornelis byl zatčen, obviněn z velezrady a v Haagu i s Johanem doslova zvířecky ubit rozvášněným davem, a snad dokonce i částečně sněden. Rozhodně jim byla vyrvána „zrádcovská“ srdce a vystavena na pranýři.

Konec třicetileté války a zároveň ukončení bojů se Španělskem přineslo holandskému námořnímu obchodu nebývalý rozkvět. Normalizace vztahů se okamžitě projevila na obchodu mezi oběma zeměmi. Navíc se tím Holanďanům opětovně otevřela obchodní cesta do Středomoří a dále do Levanty. K tomu přispělo i to, že angličtí obchodníci se Španělskem obchodovat nemohli, protože boje mezi oběma zeměmi stále pokračovaly. Navíc se v Anglii obávali návratu royalistů z kolonií, a tak parlament rozhodl, že do přístavů v amerických koloniích mohou připlouvat pouze anglické lodě s výhradním právem tu obchodovat. Ačkoliv se tyto prvotní pokyny nově vzniklé Commision of Trade jevily jako velmi všeobecné, ve skutečnosti byly namířeny především proti aktivitám holandských společností, které – jemně řečeno –, kdysi bohatým, a nyní kvůli válce pomalu chudnoucím obchodníkům z City pili krev.

Během velmi krátké doby v průběhu obou občanských válek se anglický námořní obchod dostal do hluboké recese. Došlo to až do té míry, že angličtí obchodníci bez ohledu na říjnové pokyny Commision of Trade, zakazující obchod s proroyalisticky zaměřenými americkými koloniemi, dokonce mnohdy raději využívali služeb holandských obchodních lodí pro dovoz vlastního zboží z těchto kolonií, zatímco anglické obchodní loďstvo „hnilo“ na kotvách v přístavech. Hroutil se i anglický tradiční trh v Baltském moři – s Říší, Ruskem a celou Skandinávií.

Válkou neutrpěl jen obchod, ale negativně se podepsala i na válečném námořnictvu. Ke zlepšení jeho ekonomické situace byl proto 10. listopadu 1650 přijat zákon, stanovující 15% daň z dováženého zboží určenou pro jeho financování. I při všeobecném nedostatku peněz to v následujících letech přece jen vedlo k výraznému navýšení stavu lodí, a tím i zvýšení výkonnosti loďstva jako celku.

Král byl mrtev, v Anglii vládl parlament ovládaný Cromwellem, a tak se nakonec generální stavy v průběhu ledna 1651 rozhodly uznat status quo. Možná tímto aktem předpokládaly normalizaci vztahů mezi oběma zeměmi, a proto pro ně bylo doslova šokem, když se do Haagu 7. března 1651 dostavila delegace dvou set čtyřiceti šesti Angličanů, vedená sirem Oliverem St. Johnem (1598–1673), diplomatem a členem parlamentu, aby vyjednala podmínky spojení obou zemí pod vládou Anglie tak, jak to již existovalo se Skotskem. A aby tento logický návrh podpořili, navrhli rozdělení sfér vlivu, Holanďané budou obchodovat s Asií a Afrikou, zatímco americké kolonie zůstanou v rukou Angličanů. Zástupce obchodníků v generálních stavech návrh vyděsil, vždyť kromě jiného by Holandsko opětovně zatáhl do války se španělským králem. Po několika měsících, v červnu, proto přišli se svým protinávrhem, v podstatě s dohodou o volném obchodu.

Jenže právě to bylo pro Angličany nepřijatelné. Na tomto poli s dokonalou organizací holandského námořního obchodu soutěžit nemohli, a tak pochopili protinávrh jako těžkou urážku. O to více, že Haag byl centrem anglických royalistů a delegáti se zde, možná i oprávněně, obávali o své životy. Krátce nato se vrátili do vlasti jednoznačně utvrzeni v přesvědčení, že Holanďané jsou nedůvěryhodní a Spojené provincie navíc ohrožují bezpečnost Anglie.

Odveta na sebe nenechala dlouho čekat. 9. října 1651 anglický parlament schválil Navigation Acts (Zákony o plavbě). Jejich iniciátorem a předkladatelem byl právě Oliver St. John. Velmi obsírně sepsaný zákon byl především určen na ochranu státu a jeho obchodních zájmů. Zakazoval anglickým koloniím obchodovat napřímo s holandskými,

španělskými a francouzskými společnostmi. Do Anglie směly zboží z kolonií nebo Evropy dovážet pouze lodě anglické nebo lodě ze zemí přímo vyrábějících přepravované zboží. Zákon také v okolí Britských ostrovů omezoval rybolov a obchod se solí, a sice jen ve prospěch vlastních rybářů a obchodníků. Pro holandské rybáře Navigation Acts znamenaly takřka likvidaci jejich živností, a speciálně pro VOC konec obchodu s anglickými zámořskými koloniemi.

Už koncem října námořnictvo pod velením sira George Ayscue (1616–1672) při výpravě na Barbados zabavilo dvacet sedm holandských obchodních lodí na základě porušování Navigation Acts. Během zimy 1651 a jara 1652 se v anglických rukou ocitlo na sto čtyřicet různých obchodních lodí včetně indiamenů. Námořnictvo v okolí anglických ostrovů lodě zastavovalo na moři, prohledávalo je a kromě jiného zabavovalo také původně francouzský náklad pod záminkou, že Ludvík XIV. podporuje royalisty. Vše s vědomím, že „British Seas“ se rozkládají od Severního moře až po Cape Finisterre (nejzápadnější výběžek Španělska). Navíc vyžadovalo zákonem stanovený pozdrav prováděný stažením vlajky jako projev úcty k anglickému námořnictvu. A ačkoliv se holandští vyslanci v Londýně sebevícе snažili o zmírnění napětí, válka se stala nevyhnutelnou. Posledním kamínkem uvolňujícím lavinu byla 29. května 1652 velmi aktivní a úspěšná ochrana holandského konvoje admirálem Maartenem Trompem (1598–1653) před agresivním admirálem Blakem, který se pokusil konvoj napadnout a ukořistit jím doprovázené indiameny.

Střetnutí vedlo 8. července 1652 k vyhlášení první anglo-holandské války. Ta o necelý rok později – po bitvě u Scheveningenu (10. srpna 1652) a smrti vynikajícího admirála Trompa – skončila prohrou Holanďanů. Výsledek války byl o dalších osm měsíců stvrzen uzavřením míru ve Westminsteru.

Ještě před podepsáním mírové smlouvy se Cromwell pokusil rekovovat svůj návrh na politickou unii obou zemí, ale byl kategoricky odmítnut. Zkusil to i s aliancí namířenou proti Španělsku a na oplátku